

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

О.В. Степанова, асистент

Сумський національний аграрний університет

ВСТУП

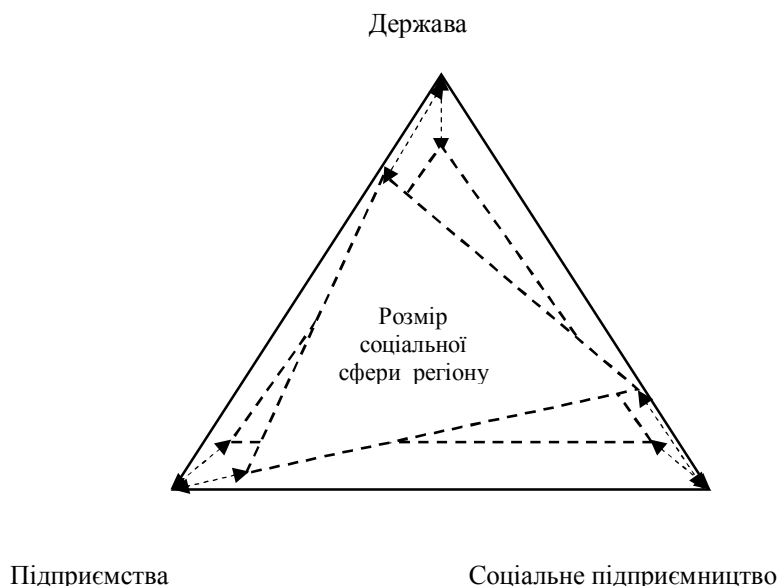
Регіональний соціально-економічний розвиток повинен враховувати інтереси підприємств, населення регіону та держави на регіональному рівні. Однак в Україні відсутня традиція досліджувати поведінку та одночасно враховувати інтереси приватних підприємців як в аналізі державної політики, так і в процесі планування на підприємстві. Навпаки, держава та підприємство з низкою приватних інтересів сприймаються як функціонально протилежні начала, які мають різну спрямованість діяльності. Зокрема, підприємства намагаються прямувати до максимізації економічної корисності для суспільства, а державні інститути прямують до суспільного блага за допомогою регулювання та податкового управління, впливаючи таким чином на функціонування підприємств. Соціально-економічний розвиток регіону як балансування діяльності основних його суб'єктів досліджують такі вчені, як І.Ю. Іванова, М.І. Ліборакіна, Толмасова А.К. [3], В. Якимець, С. Симпсон, С. Туркин [3], Т. Бредгард [1] та інші.

ОСНОВНИЙ ТЕКСТ

Для збільшення ефективності регулювання соціально-економічного розвитку регіону в умовах ринкової економіки доцільно вжити систему заходів, яка сприятиме створенню соціально-орієнтованого ринкового середовища, особливо важливими серед яких є розвиток соціального підприємництва та стимулювання соціальної діяльності підприємств.

Соціальне підприємництво – це функціонування недержавних підприємств та організацій соціальної сфери для досягнення соціального або економічного результату, але лише при використанні його для збільшення масштабу соціальної діяльності, а не для розподілу його серед власників, наприклад, неприбуткові організації, неурядові неприбуткові організації, недержавні пенсійні фонди, фондрайзингові організації, благодійні організації, приватні та громадські добровільні організації тощо [2].

В Україні представники держави, комерційних підприємств та соціального підприємництва по-різному усвідомлюють свою відповідальність за участь у вирішенні цих проблем, оскільки мають різні потенційні можливості, ресурси, мету функціонування. У більшості регіонів України соціальні підприємства недостатньо поширені. Але лише при їх взаємодії існує можливість в ринковій економіці вирішити соціальні проблеми.

Рисунок 1 - Схема впливу на розмір соціальної сфери регіону

Вищенаведена схема розкриває, на нашу думку, саме таким чином принцип впливу на розмір соціальної сфери регіону держави, підприємств, соціального підприємництва. Чим більший вплив цих суб'єктів соціально-економічного механізму регіону, тим більшим є розмір соціальної сфери і навпаки.

Організаційно-економічні принципи міжсекторних регіональних соціальних взаємодій мають базуватися на такому: 1) конструктивній взаємодії представників всіх трьох секторів учасників соціально-економічного механізму регіону; 2) узгоджених та законодавчо закріплених правилах взаємодії; 3) економічному механізмі співробітництва; 4) ринково-орієнтованих підходах до побудови соціально-економічного механізму регіону.

Доцільність широкого застосування регіональними органами влади механізмів співпраці в соціальній сфері з підприємствами та соціальними підприємцями є наслідком об'єктивних причин:

По-перше, широка децентралізація державної влади в Україні приводить до того, що повноваження органів регіональної влади значно розширюються, що потребує використання додаткових інноваційних соціально-економічних технологій, трудових та фінансових ресурсів.

По-друге, ряд соціальних програм, що реалізуються на регіональному рівні, більш ефективно запроваджувати через підприємства та соціальних підприємців.

З переходом до ринкової економіки в Україні не розроблено механізмів перерозподілу та стимулювання соціальної відповідальності в соціально-економічному розвитку регіону між підприємствами та регіональними органами влади. На нашу думку, провідною функцією регіональних органів влади є функція регулювання соціальних процесів та відносин, які прямо чи опосередковано впливають на економічну ефективність функціонування як регіону в цілому, так і конкретних підприємств, незалежно від їх форми власності та розміру.

Таблиця 1 - Частка продукції соціального підприємництва у ВВП різних країн у 2003 році[3]

Країна	Частка продукції соціального підприємництва у ВВП, %
Нідерланди	15,3
Ізраїль	12,6
Ірландія	8,4
США	7,5
Великобританія	6,8
Бельгія	5,6
Австралія	5,4
Японія	5,0
Іспанія	4,0
Германія	4,0
Франція	3,8
Австрія	3,0
Перу	2,0
Росія	1,7
Чехія	1,7
Бразилія	1,5
Мексика	0,5
Румунія	0,3

Участь підприємств у соціально-економічному розвитку регіону може супроводжуватися не лише зростанням бюджетів соціальних програм та професіоналізму управління соціальними програмами, але й зростанням очікувань як з боку регіональної та місцевої влад, так і з боку бізнесу. Таким чином, зростання очікувань органів регіональної влади від бізнесу може привести до того, що соціальну діяльність бізнес буде сприймати як обов'язкову, а не добровільну участь підприємств в соціально-економічному розвитку регіону.

При такому стані речей відбуватиметься посилений тиск на підприємства з боку регіональних органів влади, прямим наслідком якого буде зниження ефективності функціонування соціально-економічних технологій та можливий перехід частини діяльності підприємств в тінь. Може виникати ситуація, коли бізнес вимушений буде приймати директиви органів влади та фінансувати вибрані ними напрямки соціальної діяльності. При цьому можуть бути втраченими такі елементи управління – незалежна експертиза доцільності фінансування конкретного виду соціальної діяльності, оцінка очікуваних результатів, пошук більш ефективних альтернативних рішень[4].

Від органів регіональної влади підприємства очікують виконання таких функцій для стимулювання участі бізнесу в соціально-економічному розвитку регіону: координація, залучення ресурсів, створення умов. При такому стані речей влада могла б взяти на себе функцію координатора соціальних вкладень місцевого бізнесу, стати гарантом їх ефективного і цільового використання. На жаль, більшість українських підприємств відмовляються брати участь у соціальному розвитку регіону. Навіть створені раніше на підприємствах об'єкти соціальної інфраструктури передаються до комунальної власності. Місцева влада фінансово не спроможна утримувати велику кількість об'єктів соціальної сфери, і через певний проміжок часу ці об'єкти припиняють своє існування. Наприклад, у 2004 році в Сумській області у комунальній власності перебувало 94% дитячих дошкільних закладів, тоді як в державній - 1,7%, в колективній – 3,3%, а в приватній – 1,7%. Закладів культури

клубного типу, які знаходилися в комунальній власності в 2004 році, було 84% від їх загальної кількості, в приватній - 0,27%, в колективній – 15,1% [5].

Можна виокремити наступні ключові моменти соціального співробітництва підприємств та органів регіональної влади: соціальні проблеми, інтереси обох сторін, правова обґрунтованість програми взаємодії, наявність програми як засобу організації сторін, постійність та стабільність соціального партнерства, інноваційні шляхи вирішення соціальних проблем. Опосередкованими та не властивими для задач підприємств та соціального підприємництва є такі результати їх діяльності, як зменшення державного монополізму, де бюрократизація розподілу соціальних благ, підтримка ігнорованих державою груп населення, компенсація дисфункцій держави у відповідному напрямку соціальної сфери [6]. Необхідно також зазначити, що бізнес - сектор усвідомлює, що він, незважаючи на бажання допомагати органам регіональної влади у вирішенні соціальних задач та брати участь в розробленні соціальної політики, не завжди розуміє сутність соціальних проблем, або баче лише ті з них, які безпосередньо впливають на основну діяльність підприємства.

В той самий час очікування бізнесу стосовно влади виходять за межі простої координації і пов'язані з тим, що влада може проводити таку політику, при якій участь бізнесу в соціально-економічному розвитку регіону стане корисною не лише для населення регіону, але й для самого бізнесу. Від регіональної влади підприємства чекають комплексних заходів з формування єдиної прозорої політики соціальних інвестицій бізнесу та соціальної діяльності підприємств в цілому.

Для встановлення діалогу між представниками органів влади та бізнесу необхідним є взаємне прийняття інтересів та потреб сторін. Якщо в той час як підприємства інтегрують в управління соціальною діяльністю елементи соціального інвестування, органи влади будуть залишатися на позиції «добровільно-примусової» соціальної діяльності, - не буде ні взаєморозуміння, ні вирішення соціальних проблем.

За умови, коли регіональна влада намагається впливати на соціальну діяльність підприємств за допомогою програм економічної мотивації, переконання або залучення до суспільної діяльності, підприємства вважають таку поведінку порушенням права автономної економічної діяльності підприємств. Регіональна влада може намагатися впливати не лише на короткострокові економічні інтереси підприємства, але й на їх місію та довгострокові економічні інтереси, що свідчить про наявність загальних інтересів. Підприємство не є ізольованим від навколишнього середовища та очікувань стейкхолдерів. Навіть коли політики націлюють свої програми на приватні підприємства, вони намагаються передбачити їх можливі дії і реакції та збудувати свої програми відповідним чином.

Враховуючи досвід стимулювання соціальної діяльності підприємств Данії [1], пропонуємо такі типи регіональних соціально-економічних програм впливу та контролю:

- 1 регулятивні програми, що спираються на законну владу та право дозволяти або забороняти;
- 2 програми економічної мотивації використовують грошові кошти, винагороди або покарання;
- 3 програми переконання заохочення або догани;
- 4 програми залучення до соціально-економічного розвитку регіону можуть розширювати або скорочувати сферу соціальних послуг.

Таблиця 2 - Типи стимулюючих соціальну діяльність підприємств, програм та інструментів з боку регіональної влади

Типи Програмні фактори реалізації	Регулятивні програми	Економічна мотивація	Програми переконання	Програми залучення до соціальної діяльності
Домінуючий інструмент	Загальні правила	Мотиваційний механізм	Комунікація	Організація
Позитивна мотивація	Дозвіл Контракт Права	Субсидії Гранти Податкові пільги	Поширення інформації Заохочення Заклики	Розширення соціальної сфери
Негативна мотивація	Заборони Розпоряджен-ня Контроль	Податки Виплати Штрафи	Дезінформа-ція Догана Загрози	Скорочення соціальної сфери
Засоби контролю	Контроль на рівні поведінки	Контроль на рівні мотивації	Контроль на рівні установок	Контроль на рівні позиції робочої сили
Проблеми реалізації	Опір з боку тих, на кого орієнтована програма	Невизначені наслідки та проблеми координації	Низька ефективність та низький рівень контролю	Вибірковий відбір отримувачів
Взаємна реакція між підприємствами та регіональною владою	Тиск	Згода	Тиск	Допомога
Тип впливу на підприємство	Прямий	Прямий	Опосередко-ваний	Опосередко-ваний

Майже всі програми спільного соціально-економічного розвитку регіону, що проводяться підприємствами та органами регіональної влади, побудовані на позитивній мотивації легітимності та прийняття політичного втручання, а не на системі примусу та контролю.

Прийняття чи неприйняття програми соціально-економічного розвитку регіону підприємством залежить від того, чи вважає підприємство цю програму економічно вигідною, тобто позитивне співвідношення витрат та результатів. На прийняття цих рішень впливає також оцінка як короткострокових, так і довгострокових наслідків їх реалізації для підприємства.

Програми мотивації сприяють короткостроковим та довгостроковим економічним інтересам підприємств та націлені на збільшення ступеня впливу держави на автономію та соціальну діяльність підприємства. Програми економічної мотивації прямо впливають на економічні інтереси керівників підприємства: за внутрішній результат вони отримують більш продуктивних, лояльних до керівництва задоволених робітників, а як зовнішній результат – скорочення розриву між рівнем заробітної плати та продуктивністю праці.

Програми переконання та регулятивні програми повинні залучати підприємства до проведення соціальної діяльності. Державні регіональні програми соціально-економічного розвитку оцінюються підприємствами з позиції їх політичної, легітимної та соціально-нормативної узгодженості, тобто підприємства можуть приймати ті чи інші соціальні програми, навіть якщо співвідношення для їх витрат та результатів є від'ємним, за умови, що ця програма буде легітимною, справедливою та обгрунтованою.

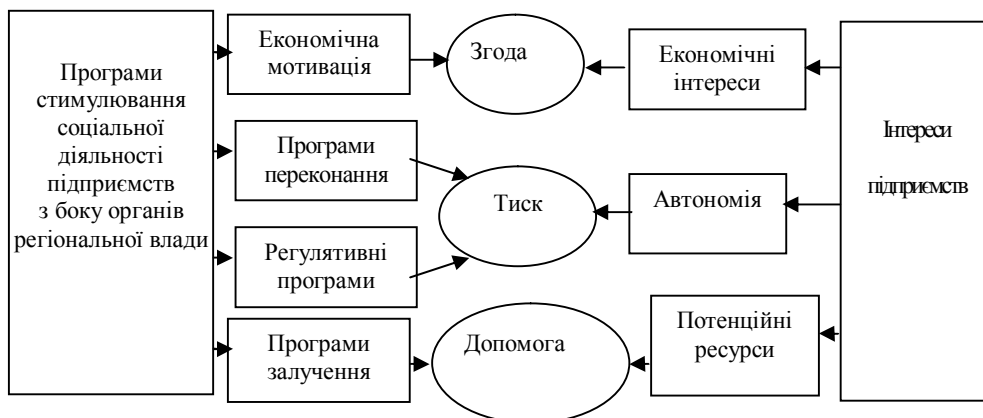

Рисунок 2 - Схема взаємодії інтересів підприємств та регіональної влади з приводу соціальної діяльності [1]

Буває і навпаки, коли підприємства можуть відкинути соціальну програму з політико-ідеологічних причин, навіть якщо співвідношення результатів та витрат буде для них позитивним. На реакцію підприємств позитивно впливає ступінь впливу регіональних програм соціально-економічного розвитку на відносно автономію. Однак даний аспект інтересів бізнесу досить часто вступає в протиріччя з регулятивними програмами, які намагаються нав'язати контроль за поведінкою підприємств та встановити санкції за невиконання соціальних норм [3]. Програми переконання відіграють провідну роль в інформуванні та спонуканні підприємств прямувати до дотримання соціальних норм та реалізації соціально-орієнтованих програм. При цьому регіональна влада повинна утримуватися від прямого контролю над поведінкою підприємств, але застосовує непрямі методи контролю над соціальною діяльністю підприємства.

Державні регіональні органи можуть використовувати програми залучення підприємств до соціальної діяльності для того, щоб забезпечувати підприємства консультаційними та освітніми послугами, різними типами податкових пільг, що може бути особливо важливим для малих та середніх підприємств[1]. Програми залучення до проведення соціальної діяльності апелюють до можливостей підприємства, надаючи допомогу їм як додаткові компетенції та ресурси.

Державні регіональні органи влади є для підприємства зацікавленою стороною (стейкхолдерами). Державні органи повинні регулювати зовнішнє середовище для підприємства та встановлювати мінімально необхідні стандарти соціальної діяльності для різних типів підприємств. Державна регіональна влада повинна регулювати створення сприятливих умов для реалізації необхідних соціально-економічних технологій підприємствами, стимулювати їх впровадження за допомогою вищенаведених програм. Кожний інструмент стимулювання соціальної діяльності підприємств повинен бути оцінений з точки зору ефективності та витрат, ступеня прийняття його підприємствами, механізмів контролю та санкцій, реакції на експериментальні дослідження тощо. Можливим є також поєднання декількох стимулюючих соціальну діяльність підприємств інструментів залежно від існуючої соціальної проблеми та можливостей підприємств реалізувати цю програму.

ВИСНОВКИ

Внаслідок використання організаційно-економічного механізму соціально-економічного розвитку регіону будуть створені умови для виникнення в Україні нових ринково-адаптованих елементів соціально-економічного розвитку регіону, а саме: соціально відповідальних підприємств, соціальних підприємств, соціальних інвесторів (венчурних) та, як наслідок, більш ефективного використання соціального потенціалу регіону.

Всі ці елементи вносять прямий та опосередкований внесок саме в економічний розвиток регіону. Прямий пов'язаний з тим, що їх функціонування забезпечує зайнятість та самозайнятість населення. Опосередкований

вклад в економіку обумовлений зростанням ефективності функціонування соціально-економічного механізму регіону через зростання конкуренції в наданні соціальних послуг. Покращання ефективності означає, що для того самого обсягу соціальних функцій з економіки регіону буде вилучена менша кількість ресурсів, яку потенційно можна інвестувати за іншим економічним напрямком, що дозволить збільшити економічне зростання регіону в цілому.

SUMMARY

In this article the ground of the necessity system of social mechanism at the enterprise in the conditions of the transformation of social-economic relations into the market system are observed. It is shown that stimulation principles of social development of the enterprises are closely connected with economical and political mechanism functioning in the region.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брэдгард Т. Социальная ответственность бизнеса между государственной политикой и политикой предприятий // Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. – 2005.- №2. – С. 50 –70.
2. Доклад о социальных инвестициях в России за 2004 год / Под общей ред. С.Е. Литовченко.– М.: Ассоциация менеджеров, 2004. – 80 с.
3. Либоракина М.И. Проблемы и перспективы местного самоуправления: независимая экспертиза реформы.- М., 2003. – 223с.
4. Романова О.А., Ткаченко И.Н. Социальная ответственность корпораций: опыт территориального исследования // Экономическая наука современной России. – 2001. - № 2. – С. 23 – 36.
5. Статистичний щорічник Сумської області за 2004 рік. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2005.- 667с.
6. Сурмин Ю. П., Туленков Н. В. Теория социальных технологий: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2004.- 608 с.

Надійшла до редакції 20 січня 2005 р